

УДК: 8.81-26

**«АДАМДЫН ФИЗИКАЛЫК АБАЛЫ» СЕМАНТИКАЛЫК МААНИСИ БАР
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДЕГИ КЫРГЫЗ ЖАНА ОРУС ЭЛДЕРИНИН
МЕНТАЛДУУЛУГУ**

Матисаева Бактыгуль Араповна – ОМПУ, дүйнөлүк тилдер кафедрасынын
ага окутуучусу,
Эл. почта: mbaktygularapovna@gmail.com

**МЕНТАЛЬНОСТЬ КЫРГЫЗСКОГО И РУССКОГО НАРОДОВ
В ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ С СЕМАНТИЧЕСКИМ ЗНАЧЕНИЕМ «ФИЗИЧЕСКОЕ
СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА»**

Матисаева Бактыгуль Араповна - ст. преподаватель кафедры мировых
языков, ОГПУ
Эл. почта: mbaktygularapovna@gmail.com

**MENTALITY OF THE KYRGYZ AND RUSSIAN PEOPLE
IN PHRASEOLOGISTS WITH SEMANTIC MEANING “PHYSICAL CONDITION OF A
HUMAN”**

Matisaeva Baktygul Arapovna - Senior Instructor , Chair of World Languages,
OshSPU.

Email: mbaktygularapovna@gmail.com

Аннотация. Бул изилдөөнүн актуалдуулугу адамдын физикалык абалы жөнүндө кыргыз жана орус тилдериндеги фразеологизимдердин синхрондук-салыштырма анализинин жетишсиз изилдениши менен шартталган. Бул изилдөөнүн максаты – орус жана кыргыз тилдериндеги дүйнөнүн лингвистикалык сүрөтүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен аталган фразеологизимдердин типологиялык өзгөчөлүктөрүндөгү окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоо. Автор синхрондук-салыштырмалуу анализдин негизинде бир гана тил изилденгенде изилдөөчүнүн көз карашынан тышкары калып калган тилдик кубулуштардын айрым касиеттерин жана өзгөчөлүктөрүн ачып; кыргыз жана орус тилдеринин тутумдук дал келүүлөрүн жана карама-каршылыктарын аныктады. Орус жана кыргыз фразеологиялык мейкиндигинде адамдын физикалык абалын сүрөттөөнүн айрым элементтери тил маданиятынын өкүлдөрүнүн менталитетинин өзгөчөлүгү менен шартталгандыгы, алардын улуттук-маданий өзгөчөлүктөрү семантикалык акценттердин коюлушуна, адамдын сырткы көрүнүшүнүн тигил же бул элементинин болушу/жоктугуна байланыштуу болгондугу аныкталды.

Негизги сөздөр: менталитет; семантикалык талаа; синхрондук-салыштырма талдоо; физикалык абал; фразеологизм.

Аннотация. Актуальность данного исследования обусловлена недостаточной исследованностью синхронно-сопоставительного анализа фразеологизмов кыргызского и русского языков о физическом состоянии человека. Цель данного исследования – выявление сходства и различий типологических черт данных фразеологизмов с учетом особенностей лингвистической картины мира в русском и кыргызском языках. На основе синхронно-сопоставительного анализа автор обнаружил отдельные свойства и особенности языковых феноменов, которые остаются вне поля зрения исследователя при изучении одного языка; определил системные соответствия и несоответствия кыргызского и русского языков. Было установлено, что те или иные элементы описания физического состояния человека в русском и кыргызском проverbsиальном пространстве обусловлено особенностями менталитета представителей данных языковых культур, национально-культурные особенности которых заключаются в различной расстановке семантических акцентов, наличии / отсутствии представления того или иного элемента внешнего облика человека.

Ключевые слова: менталитет; семантическое поле; синхронно-сопоставительный анализ; физическое состояние; фразеологизм.

Annotation. The actuality of this study is based on insufficient research of synchronous and comparative analysis of phraseological units of the Kyrgyz and Russian languages about the physical state of a person. The purpose of this study is to identify the similarities and differences in the typological features of phraseological units, taking into account the peculiarities of the linguistic picture of the world in the Russian and Kyrgyz languages. Based on synchronous-comparative analysis, the author discovered individual properties and features of linguistic phenomena that remain outside the field of view of the researcher when studying one language; identified systematic correspondences and inappropriateness between the Kyrgyz and Russian languages. It was found out that certain elements of the description of a person's physical state in the Russian and Kyrgyz proverbial space are determined by the peculiarities of the mentality of representatives of these linguistic cultures, the national and cultural characteristics of which consist in a different arrangement of semantic accents, the presence / absence of a representation of one or another element of a person's external appearance.

Key words: appearance; mentality; semantic field; synchronous-comparative analysis; physical state; phraseological unit.

Киришүү. Фразеология – бул тил илиминин грамматикалык жана лексикалык өзгөчөлүктөрүн гана эмес, ошондой эле конкреттүү тилдин улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн чагылдырган спецификалык тармак. Фразеологиялык бирдиктердин жардамы менен конкреттүү бир тилдик коомчулуктун өкүлдөрү айрым кубулуштарга болгон сезимдерин, эмоцияларын, кабылдоолорун жана баасын жазып, сактап, кийинки муундарга жеткирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат. Фразеологиялык бирдиктерде жазылган жана тилдин улуттук-маданий мурасынын лингвистикалык кубулушу катары эсептелген күнүмдүк аң-сезимдин дэңгелиндеги айлана-чөйрө жөнүндө билимдердин комплекси болгон дүйнөнүн фразеологиялык картинасы болуп саналат. Кыргыз жана орус тилдеринде фразеологизмдер эң көп колдонулган ылакап сөз каражаттары катары көп кылымдар бою элдик салттарды жеткирүүнүн кеңири таралган формаларынын бири, элдик оозеки чыгармачылыктын массалык жанры болуп, элдин менталитетин, дүйнө таанымын, маданиятын чагылдырышат. [1, 243 б.]

Изилдөөнүн методдору жана материалдары. Азыркы тил илиминде синхрондук-салыштырмалуу ыкмасы барган сайын кеңири жайылууда. Синхрондук-салыштырмалуу ыкмасы тил түзүлүштөрүнүн өнүгүүсү эмес, функционалдык позициясынан, башкача айтканда, синхрондук көз караштан алганда окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоого багытталган. Салыштырылган тилдердин фактыларынын ортосундагы окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоонун негизинде бул көрүнүштүн себептери аныкталган; бир тилди изилдөөдө изилдөөчүнүн көз карашынан тышкары калган тилдик кубулуштардын жекече касиеттери жана өзгөчөлүктөрү ачылган; кыргыз жана орус тилдеринин системалык дал келүүсү жана карама-каршылыктары аныкталган. Корреляцияны аныктоодо фразеологизмдердин элементтерин мазмуну боюнча, туюнтуу жагынан же бир эле учурда эки деңгээлдеги окшоштугу негиз болгон. [6, 416 б.]

Кыргыз жана орус тилдеринин фразеологизмдерди салыштырганда алардын төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрүн эске алынды: семантикасы, образдуулугу (б.а. ички формасы) жана стилдик боегу. Элдин каада-салтына, турмуш-тиричилигине, кол өнөрчүлүгүнө байланыштуу улуттук фактыларды камтыган фразеологизмдерге өзгөчө көңүл бурулдуу.

Салыштырмалуу талдоо үчүн фразеологизмдерди тандоонун негизине семантикалык мааниси (адам денесинин сырткы түзүлүшүнүн физикалык-анатомиялык белгилери, б.а. анын физикалык көрүнүшү) боюнча топтордуу түзүү принципби колдонулган. «Сырткы келбети» семантикалык тармагындагы фразеологизмдерге адамдын физикалык абалын сүрөттөгөн фразеологизмдер да кирет.

Негизги жыйынтыктар жана аларды талкуулоо. Бул макалада адамдын физикалык абалына баа берилген кыргыз жана орус тилдериндеги фразеологизмдерди

карап чыктык. Сөздүктөрдөн үзгүлтүксүз тандап алуу ыкмасын колдонуу менен жалпысынан 185 фразеологизимди аныктадык. Анын ичинен кыргыз тилинде 92, орус тилинде 93. Фразеологизимдердин семантикалык мааниси боюнча рейтинги жана алардын сандык, пайыздык көрсөткүчтөрү 1- жана 2-таблицаларда чагылдырылган.

1-таблица – “Жалпы көрүнүш/физикалык абал” семантикалык мааниси бар фразеологизмдер

1. Кыргыз тили

Дени сак, жандуу, айыгып калган
<p><u>Жакшы физикалык форма:</u> сөөгү таза; эти; жүнү тирүү; боору бүтүн; тири карак.</p> <p><u>Жакшы формага кирүү:</u> сөөгү агаруу; сөөк тери чыкты; сүйрүсүнө сүт толду, ийрисине эт толду; муунуна кирүү; өңүнө чыгуу / кирүү; бетине кан жүгүрүү; бетине / өңүнө кызыл жүгүрүү / кирүү; бой түзөп калуу; кайрат байлоо; жаны өз ордуна келүү; тумшугу жетилди; сыртына тартуу; киши болуу; куландан соо; ары барып эле, бери келүү; көр оозунан кайра кайтуу (келуу, тартуу).</p>
Ооруган, арыктаган көрүнүш
<p><u>Алсыз, арык:</u> сөөк калып туулган бала; мууну жок / бош; кирпигинен тартса жыгылчудай / жыгылгандай; кичине эле колтугу согот; тирүү арбак; сүрү кетүү / качуу; угуту жок; чымын / чала жан; бүжүрөп калуу; ысык эле жаны бар.</p> <p><u>Арыктоо:</u> кулагынан / капталынан күн көрүнүп калыптыр; көк жашык; этинен / эттен түшүү / калуу; эти качуу; жаак эти шылынуу; майы кетип, сөөк калып; сөөгү жукаруу / жашуу; сын сөөгү калган; устуканы качуу; билеги ичкерген; жилиги үзүлүү; жону жукаруу; ичи ичине жабышуу); жалы кетти; куу далы; аңшайып калуу; өңү-түсү качуу; өңүнөн азган / адашкан; көк шилти; кызыл өңү саз болуу.</p> <p><u>Оорудан, физикалык активдүүлүктөн, сууктан чарчаган алсыз көрүнүш:</u> куурай сан; жүдөмүш тартуу; жүдөп аскындап кетүү; муунуна муң түштү; тору этине толо албоо; табы жок; көзүнүн оту өчүү; кызыл эт көз; көздөрүнүн чарасы бөксөрүп; майы түгөнгөн чара; көздүн майы кеттүү / түгөндү; көзү коюлуп турат; чычкактаган чил көздөгөн; куштун көлөкөсүнө тоңуу; тырпы түгөнүү / тышына чыгуу; өзүн коёрго жер таппоо; кызыл май болуу; алеттен / даалаттан кетүү; “А” дээгерге алы келбөө; диңкеси соолуу / куруу; ырп этерге алы жок; бир бороондук алы жок; ымшыйып калуу; көк буусу чыгуу; көк муштум болуу; сай сөөгү какшоо / сыздоо; тиши тишине тийбей калчылдайт; өзөгү караруу (-юу) / кайрылуу / ооруу / үзө тартуу / күйүү / өрттөнүү / сыздоо.</p> <p><u>Өлүмгө жакын абал:</u> көзү бузулуу; көзүн сүзүү; эч каруу албады / кирбеди; киши болбойт; алээттен кетүү; ажалды уучтоо; жаны кыл учунда; көрөр күнү, ичер суусу түгөнүү; көр</p>

<i>оозунда; көр оозуна бут салуу / малуу; өмүр менен өлүмдүн ортосунда.</i>
Мас абал
<i>Көзү ачылбоо; тилинин түбү жоон болуп калган.</i>

2. Орус тили

Дени сак, жандуу, айыгып калган
<p><u>Жакшы физикалык форма</u>: <i>в прекрасной форме</i> (с-с к.: сонун формада); <i>в полном / самом соку</i> (с-с к.: толук / абдан ширелүү); <i>доской не прешибёшь</i> (с-с к.: такта менен сындыра албайсын); <i>кровь с молоком</i> (с-с к.: кан сүт менен); <i>кровь ключом кипит</i> (с-с к.: каны булактай кайнап жатат); <i>вторая молодость</i> (с-с к.: экинчи жаштык); <i>сносу нет</i> (с-с к.: эч эскирбейт); <i>бой / гром баба</i> (с-с к.: мушташ / күркүрөгөн аял - күчтүү, дени сак аял).</p> <p><u>Жакшы формага кирүү</u>: <i>входить / войти в силу</i> (с-с к.: күчүнө кирүү); <i>входить / войти в тело</i> (с-с к.: денеге кирүү); <i>войти / входит в себя</i> (с-с к.: өзүнө кирүү).</p>
Ооруган, арыктаган көрүнүш
<p><u>Алсыз, арык</u>: <i>сосуд скудельный</i> (с-с к.: чопо идиш); <i>пареный да вяленый</i> (с-с к.: бууланган жана кургатылган); <i>кожа да кости / одни кости остались</i> (с-с к.: тери жана сөөктөр / сөөктөр гана калган); <i>в чём душа держится</i> (с-с к.: жаныны эмне кармап турат); <i>без ветра качает</i> (с-с к.: шамал жок термелип); <i>качаться от ветра</i> (с-с к.: шамалдан термелип); <i>ветром шатает / сдувает</i> (с-с к.: шамал менен термелүүдө / шамал учуруп кетет); <i>соплёй перешибить</i> (с-с к.: маңка менен талкалоо); <i>на свалку пора</i> (с-с к.: таштандыга барууга убакыт келди); <i>жизнь едва теплится</i> (с-с к.: жаны аран жылуу); <i>живой / ходячий мертвец / моци</i> (с-с к.: тирүү / жүрүүчү өлүк); <i>ни кожи ни рожги</i> (с-с к.: териси да, бети да жок).</p> <p><u>Арыктоо</u>: <i>сойти с лица</i> (с-с к.: бетинен түшүү); <i>спасть / спадать с лица</i> (с-с к.: бетинен түшүү); <i>лица нет</i> (с-с к.: бети жок); <i>спадать / спасть с тела</i> (с-с к.: денеден түшүү); <i>спустить / спускать / спустить / растрясти жир(-ы) / жирок</i> (с-с к.: майларды төмөндөтүү / силкилдетүү); <i>осталась (только) тень</i> (с-с к.: көлөкөсү эле калды).</p> <p><u>Оорудан, физикалык активдүүлүктөн, сууктан чарчаган алсыз көрүнүш</u>: <i>язык на плече</i> (с-с к.: тили ийнинде); <i>надорвать пуп</i> (с-с к.: киндигин жыртуу); <i>без рук и без ног</i> (с-с к.: колу жана буту жок); <i>оставаться / остаться без ног</i> (с-с к.: бутсуз калуу); <i>без задних ног</i> (с-с к.: арткы буттары жок); <i>валиться с ног</i> (с-с к.: бутундан жыгылуу); <i>едва на ногах стоит / едва ноги держат</i> (с-с к.: бутунда араң турат / буттары араң кармап турат); <i>спать на ходу</i> (с-с к.: басып баратып уктоо); <i>жизни не рад</i> (с-с к.: жашоого ыраазы эмес); <i>еле дышит</i> (с-с к.: эптеп дем алып жатат); <i>еле-еле душа в теле</i> (с-с к.: эптеп денеден жан бар); <i>еле / чуть душа держится</i> (с-с к.: жаны эптеп кармалып турат); <i>ни живой ни мёртвый</i> (с-с к.: тирүү</p>

да, өлүк да эмес); *краше в гроб кладут* (с-с к.: сулуураак табытка салынат); *на последнем издыхании* (с-с к.: акыркы дем алуусу); *живого места нет / не осталось* (с-с к.: тирүү жери жок / калган жок); *едва на ногах стоит / едва ноги держат* (с-с к.: араң бутунда турат / бутары араң кармап турат); *сиднем сидеть* (с-с к.: турбай отуруу); *спустить семь потов* (с-с к.: жети тер төгүү); *продавать дрожжи* (с-с к.: ачыткы сатуу - сууктан титирөө); *цыганский пот* (с-с к.: цыгандын тери - сууктан титирөө).

Өлүмгө жакын абал: *не подавать признаков жизни* (с-с к.: тирүүлүктүн белгилерин көрсөтпөө); *в худых душах* (с-с к.: жаман жандарда – өлүм алдында болуу); *жизнь на волоске* (с-с к.: жашоо кылдын учунда); *между жизнью и смертью* (с-с к.: өмүр менен өлүмдүн ортосунда); *сходить на покой* (с-с к.: тынчууга баруу); *на одре смерти / на смертном одре* (с-с к.: өлүм төшөгүндө); *смотреть вон из света* (с-с к.: жарыктан сыртка кароо); *глядеть / смотреть в гроб / в могилу* (с-с к.: табытка / мүрзөгө кароо); *стоять на крае (-ю) гроба / могилы* (с-с к.: табыттын / мүрзөнүн четинде туруу); *хоть гроб заказывай* (с-с к.: табытты заказ кылууга болот); *стоять / быть одной ногой в могиле / во гробе / в гробу* (с-с к.: бир буту менен көрдө / табытта туруу / болуу); *у края могилы* (с-с к.: мүрзөнүн четинде болуу); *дышать на ладан* (с-с к.: жыпар жытуу ысырыкка дем алуу - акыркы демин алуу); *лицо Гиппократа* (с-с к.: Гиппократтын жүзү - кээ бир рефлекстердин жоктугу менен мүнөздөлгөн клиникалык өлүм абалындагы адамдын мимикасы).

Мас абал

Жеңил интоксикация: *хмелinka бросилась / попала в голову* (с-с к.: кичине кулмак чуркап кетти / башка тийди); *быть под хмельком* (с-с к.: кичине кулмак астында болуу); *быть под шефе / шофе* (с-с к.: толкунданган, кызуу абалда болуу); *быть под мухой* (с-с к.: чымындын астында болуу); *быть в подпитии* (с-с к.: кичине ичүү абалда болуу); *хлебнуть малую толику* (с-с к.: кичине ууртам алуу).

Интоксикациянын орточо даражасы: *хмель бродит в голове* (с-с к.: кулмак башда айланып жүрөт); *быть во хмелю* (с-с к.: кулмакта болуу); *быть под турахом* (хмель) (с-с к.: кулмак астында болуу); *быть под газом / газком* (с-с к.: газ астында болуу); *быть под балдой* (с-с к.: таякчанын учунун астында болуу); *быть в / на кураже* (с-с к.: шылуундук, кайраттуулукта болуу); *быть в градусе / под градусом* (с-с к.: градус астында болуу); *закатить / заложить за галстук* (с-с к.: галстуктун артына түрүү / коюу); *заливать / наливать глаза / горло / шары* (с-с к.: көзнө / тамагына куюу / толтуруу).

Катуу интоксикация: *насандалить нос* (с-с к.: мурдун катуу сүйкөө, сүртүү); *не вяжет ни уха, ни рыла* (с-с к.: кулакты да, тумшукту да токубайт); *язык заплетается / не ворочается* (с-с к.: тили чырмалып жатат / кыймылдабайт); *лыка не вязать* (с-с к.: талдын кабыгын

токубоо); *лежать лоском / в лоск* (с-с к.: толугу менен жатып калуу); *еле можсаху* (с-с к.: чоң кыйынчылык менен бир нерсе кылуу); *ходить на бровях* (с-с к.: каштары менен жүрүү); *на седьмом взводе* (с-с к.: жетинчи көтөрүүлүдө); *быть в дым / в дымину / в лёжку / в стельку / как стелька / в усмерть / до остекленения / до положения риз / до бесчувствия* пьяным (с-с к.: түтүндөй / жатып калчуудай / патектей / өлүмдөй / айнектей / кийимдей / сезимсиздикке чейин мас болуу); *зашибить дрозда* (с-с к.: чыйырчык сыяктуу кушту кагуу); *быть с мухой в голове* (с-с к.: башында чымын менен болуу); *урезать / зашибить / задавить / раздавить / убить муху / букашку* (с-с к.: чымынды / курт-кумурсканы кыруу / өлтүрүү / эзүү); *давить / раздавить полуштоф / бутылочку / косушечку / баночку / мерзавчика / стаканчик* (с-с к.: жарым чыны / бөтөлкөнү / жарым бөтөлкөнү / банканы / ыпыласты / чөйчөктүү эзүү / майдалоо); *хлебнуть / хватить лишнего* (с-с к.: бир жутуп алуу / басып алуу ашыкчаны).

2-таблица – “Адамдын физикалык абалы” семантикалык мааниси бар кыргыз жана орус тилдеринин фразеологизмдердин сандык жана пайыздык көрсөткүчтөрүү

Баалоо критерийлери	Кыргыз тилинде		Орус тилинде	
	Саны	%	Саны	%
Дени сак, жандуу, айыгып калган	21	23	11	12
Ооруган, арыктаган көрүнүш	69	75	53	57
Мас абал	2	2	29	31
Бардыгы:	92	100	93	100

Таблицаардан көрүнүп тургандай, кыргыз жана орус тилдеринде адамдын физикалык абалы жөнүндөгү фразеологизмдердин сандык курамында бир аз айырма бар (92 жана 93). Семантикалык подгруппалардын ичиндеги фразеологизмдердин рейтингиндеги сандык тегиз эместигине карабастан, эки тилде тең басымдуу көпчүлүгүн азаптуу, чарчаган абалды билдирген фразеологиялык бирдиктер түзөт (кыргыз тилинде 75%, орус тилинде 57%). Тарыхка кайрыла турган болсок, анда кыргыз жана орус элдеринде начар физикалык абалды билдирген фразеологизмдердин басымдуулук кылгандыгы толук түшүнүктүү болуп калат. Эки эл тең оор физикалык эмгек жана катаал турмуш шарттарын башынан өткөргөн. Ал эми мас болуу жөнүндөгү фразеологиялык бирдиктердин санындагы чоң айырма Россияда көп кылымдык ичимдик маданияты менен түшүндүрүлөт.

Кыргыз тилиндеги физикалык абал жөнүндөгү фразеологизмдердин дээрлик бардыгы адамдын анатомиялык түзүлүшүнө байланыштуу: сөөк, устукан, жилик (10 жолу кезигет); көз (8 ж.к.); жан, ал (7 ж.к.); эт (6 ж.к.), өң (5 ж.к.), кан, кызыл (5 ж.к.); муун (3

ж.к.); бет (2 ж.к.); бул категориядагы калган сөздөр бир жолу кезикти - *бой, каптал, дал, колтук, билек, муштум, кулак, кирпич, тумшук, жаак, тил, тиш, ич, боор, май, жүн..* 92нин ичинен 62 фразеологизм 67% түзөт.

Адамдын анатомиялык түзүлүшү менен байланышкан адамдын физикалык абалы жөнүндөгү орус фразеологизмдерине адамдын дээрлик бардык органдарын билдирген сөздөр кирет: *ноги* - бут (9 ж.к.), *лицо, рожса, рыло* – бет (6 ж.к.), *душа* – жан (4 ж.к.), *голова* – баш (3 ж.к.), *телo* – дене (3 ж.к.), *кожа* – тери (2 ж.к.), *кости* – сөөк (2 ж.к.), *глаза, шары* – көздөр (2 ж.к.), *язык* – тил (2 ж.к.), *кровь* – кан (2 ж.к.); калган сөздөр бирден жолугат – *пуп* - киндик, *руки* - колдор, *плечo* - ийин, *горло* - тамак, *ухo* - кулак, *волосы* - чач, *брови* - каш, *нос* - мурун, *жир* - май. 93нин ичинен 44 фразеологизм 47% түзөт.

Адам денесинин дээрлик бардык мүчөлөрүн билдирген сөздөр эки тилдин фразеологизмдерде кездешет. Кыргыздар *сөөк* деген сөздү жана анын түрлөрү *устукан, жилик* дегендерди көбүнчө колдонушат. Орус эли көбүнчө *ноги* (бут) деген сөз менен сөз айкаштарын колдонот. Балким, мунун мааниси адамдын тез же араң кыймылдашы физикалык абалын билдиргендигине байланыштуу. Кыймыл-аракетти көрсөткөн, бирок анатомияга тиешеси жок *шамал* деген сөздү камтыган дагы бир топ фразеологизмдер аныкталды (4 ж.к.).

Бул топтогу тил аралык катнаштардын түрлөрүнүн ичинен эң көп сандаганы фразеологиялык аналогиялар болду. Бул көрүнүш эки элдин маданиятынын айырмачылыгы бар экендигин билдирет жана бирдей жагдайда окшош эмес семантикалык структуралар жана образдар колдонулгандыгын түшүндүрөт: 1) *кровь с молоком* (с-с к.: кан сүт менен); *кровь ключом кипит* (с-с к.: каны булактай кайнап жатат) - *бетине кан жүгүрүү; бетине / өңүнө кызыл жүгүрүү / кирүү*; 2) *көр оозуна бут салуу* - *стоять / быть одной ногой в могиле / во гробе / в гробу* (с-с к.: бир буту менен көрдө / табытта туруу / болуу); 3) *тилинин түбү жоон болуп калган* - *язык не ворочается / заплетается* (с-с к.: тили чырмалып жатат / кыймылдабайт).

Өлүмгө жакын адамдын абалына байланыштуу фразеологизмдер эквиваленттүү болуп чыкты: *өлүм менен өлүмдүн ортосунда* - *между жизнью и смертью*; *жаны кыл учунда* - *жизнь на волоске*. Алар универсалдуу лингвистикалык менталитетке кирет жана жалпы адамзаттык категорияларына киреген ички формасы дал келген образдарды камтыйт: «*өлүм*» - «*жизнь*», «*өлүм*» - «*смерть*».

Абсолюттук окшош лексикага ээ, бирок мааниси такыр башка болгон кызыктуу фразеологизмдер кездешти: *лица нет* (с-с к.: бети жок). *Бети жок* деген абийирсиз адамды билдирет, *лица нет* деген арыктап же кубарып калган адамды билдирет.

Уникалияларга эт тармагына тиешелүү сөздөрдү камтыган кыргыз фразеологизмдери кирет десек жаңылбайбыз: *көк жашык, жон, жал, дал, тору эт, кызыл эт, май*. Бул көрүнүш кыргыздар көчмөн эл, мал чарбачылыгы негизги тиричилиги, эт азыктарын негизги тамакы болгондугу менен түшүндүрүлөт. Орус тилиндеги мас абалды чагылдырган кластердеги дээрлик бардык фразеологизмдер уникалияларга киришет, кыргыз тилинде кездешпейт.

Корутундулар. Биздин адамдын физикалык абалын сүрөттөгөн фразеологизмдердин лексикалык компоненттерин изилдөөбүздө алардын образдык маанисин жана ички формасын салыштырмалуу талдоо кыргыз жана орус тилдериндеги фразеологизмдердин семантикалык маанилериндеги окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоого жардам берди.

Адамдын физикалык абалын кыргыз жана орус тилдериндеги фразеологизмдер менен сыпаттоо лексикалык жана грамматикалык деңгээлдеги туюнтма пландарынын окшоштугун билдирбейт, бирок ойлордун, идеялардын, жагдайлардын, семантикалык окшоштуктары бар экендигин аныктайт. Ошол эле учурда, ар бир тилде объективдүү себептерден улам тилдин өзгөчөлүгүн, бул тил эне тили болгон элдин жашоосуну чагылдырган фразеологизмдер бар экендиги аныкталды, алар улуттук, дифференциалдык, спецификалык чөйрөгө киришет.

Пайдаланган адабияттар:

1. Абдыракматова, Н.К. Принципы классификации фразеологизмов в родственных и неродственных языках [Текст] /Н.К.Абдыракматова. // Вестник ИГУ. – 2007. -№19. – С. 243-248.
2. Абдулдаев, Э. Кыргыз тилинин фразеологиялык создугу»[Текст Абдулдаев,Э. / Исаев, Б.Орузбаева, Ж.Осмонова. – Фрунзе: Илим. 1980. – 323
3. Айтбаев, А.А. Феномен менталитета [Текст]: (учебное пособие для студентов вузов) / А.А.Айтбаев, Ж. С.Саркеев. – Бишкек: Б.И., 2002. – 104 с
4. Алефиренко, Н.Ф. Фразеология и культура: поиск категориально-понятийных оснований // Фразеология и познание. Сб.докладов. В 2-х томах Т. 1. – Белгород, 2010. С. 21-22.
5. Богуславский В. М. Оценка внешности человека. М: ООО «Издательство АСТ», 2004. С. 8–22.
6. Кунин А.В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины и создание англо-русского фразеологического словаря: Дис. ... д-ра филол. наук. М., 1964. – С. 416

7. Кыдыев К.У. Кыргызские и русские фразеологизмы, объединяемые логико-семантической формой реализации модели и весьма отдаленным образным сходством.[Текст]/ К.У.Кыдыев//Кыргыз илиминин башаты. - Бишкек, 1999.- С.29.
8. Мусаева В.И. Фразеологиялык сөздүк. – Бишкек, 2016
9. Субботина Л.А. Фразеологический словарь русского языка. – М., 2015.
10. Тихонов А.Н. . Фразеологический словарь русского языка. – М., “Русский язык медиа”, 2015.
11. Юдахин К.К. Киргизско-русский словарь. – Фрунзе, 1985.
12. Юдахин К.К. Русско-киргизский словарь. – М., 1957.